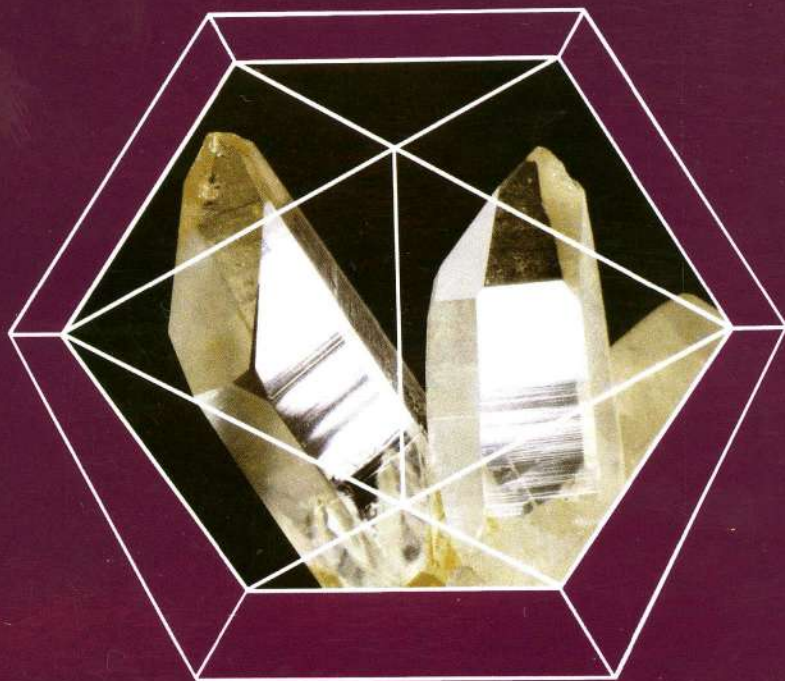


МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
НАЦИОНАЛЕН МУЗЕЙ „ЗЕМЯТА И ХОРАТА“ - СОФИЯ



СОЦИАЛНИТЕ ФУНКЦИИ НА МУЗЕЯ ПРЕЗ XXI ВЕК

ДОКЛАДИ ОТ НАУЧНАТА КОНФЕРЕНЦИЯ

*посветена на 30 години от създаването на
Националния музей „Земята и хората“ - София*

2016

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА XXI ВЕК И ПРИРОДОНАУЧНИТЕ МУЗЕИ

Чавдар Начев

Национален музей „Земята и хората“ - София

Първият международен акт, който поставя сериозен акцент върху природното наследство на планетата Земя е *Конвенцията за опазването на световното културно и природно наследство* приета в Париж през 1972 г. В преамбюла на този документ многократно е използвано словосъчетанието „културно и природно наследство“, което очевидно произтича от факта, че авторите са осъзнали тясната взаимовръзка и различията между тези две основни категории. В тази конвенция, за първи път на високо равнище са включени обекти, които нагледно отразяват основни етапи от еволюцията на планетата Земя, и взаимодействието на човека с природата (околната среда). В документа е отчетено, че световното културно и природно наследство е застрашено от нарастващите процеси на разрушаване, което се дължи основно на икономически и социални причини и представлява пагубна загуба за цялото човечество. Опазването на това наследство на национално ниво е незадоволително поради големите средства, от които се нуждае, и недостатъчните икономически, научни и технически ресурси на отделните страни в които то се намира. Отделни обекти на културното и природното наследство представляват изключителен интерес и се нуждаят от опазване, като елемент от световното наследство (културно и природно) на цялото човечество. Широкият обхват и сериозност на новите опасности, които застрашават културното и природното наследство от изключително световно значение, налагат необходимостта от участие на цялата международна общност в опазването на това наследство посредством колективно съдействие.

Друг документ с изключителен емоционален заряд, който се появява покъсно (в края на 80-те години на ХХ-век) и е резултат на големите промени настъпили в света по това време е *Международната декларация за опазване на планетата Земя* (1991 г.). Тя е изработена и приета на първия международен симпозиум по опазване на наследството на Земята, проведен под егидата на ЮНЕСКО в град Дин, Франция. В работата на симпозиума са участвали над 100 учени от 30 страни, включително представители от ЮИ Европа. Тъй като текстът на декларацията (Тодоров, 1991 г.), кореспондира в голяма степен с темата на настоящата работа, си позволявам да цитирам част от него:

„1. Дойде времето да признаем уникалността на Земята, така както признаваме уникалността на човешкия живот.

2. Майката Земя е наша опора. Всеки един от нас е свързан с нея, тя е връзката между нас.

3. Земята е на 4,5 милиарда години. Тя е люлката на живота, неговото възраждане и метаморфоза. Нейната продължителна еволюция и бавно съзряване са оформили средата, в която живеем.

4. Нашата история и историята на Земята са тясно свързани. Нейното начало е наше начало, нейната история – наша история, и нейното бъдеще наше бъдеще.

5. Формата на Земята, самата и същност, е нашата среда на живот. Тази среда е различна не само в миналото, но и в бъдещето. Ние на сме нищо друго освен един преминаващ и невъзвратим земен спътник.

6. Старото дърво съхранява в себе си данни за своя растеж и живот. Земята също пази спомени от своето минало... Те са запечатани както в нейните дълбини, така и на повърхността, в скалите и ландшафтите. Това са данни, които могат да бъдат прочетени и разбрани

7. Сами знаем колко важно е да можем да съхраним миналото си, т. е. своето културно наследство. Сега дойде време да запазим нашето природно наследство, средата, в която живеем. Миналото на Земята и човешкото минало са от еднакво значение. Сега е времето да се научим да го пазим и по този начин да обогатяваме познанията си за него, да четем тази книга, написана преди появяването ни на Земята – книгата на нашето геоложко наследство.

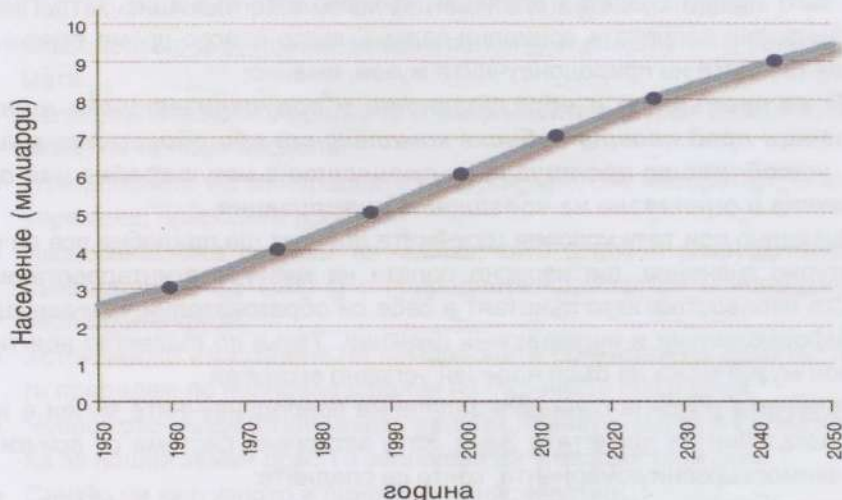
8. Това наследство е наше и на Земята. Ние и отделните държави не сме нищо друго освен негови пазители. Всеки човек трябва да разбере, че е най-малкото невнимание осакатява, разрушава и води до невъзвратими загуби. Всяко общество трябва да знае уникалността на това наследство“

Същевременно през 1992 г. на най-високо държавно равнище започва да се развива процес, чието начало е поставено с провеждането на „Конференция по околната среда и развитието“, състояла се в гр. Рио де Жанейро (Бразилия) при участието на държавни ръководители от 160 страни. Основен резултат от работата на конференцията е изработването на “Световна стратегия за устойчиво развитие“. Успоредно с това на срещата са изработени: рамкова конвенция по изменение на климата; конвенция за биоразнообразието; набелязани са мерки за борба с опустиняването и водещи линии за защита на горите. Конференцията в Рио е последвана от междудържавни срещи през 1995 г. – Берлин; 1996 г. – Женева; 1997г. – Киото; 1998 г. – Буенос Айрес; 1999 г. – Бон; 2000 г. – Хага; 2001 г. – Бон и Маракеш; 2002 г. – Ню Делхи и Йоханесбург; 2003 г – Милано и т. н. за да се стигне до 12 декември 2015 г. с провеждането на 21–та конференция за изменението на климата в Париж с участието на 195 страни, където беше отново изработено “Глобално споразумение за климата“ което отново имаше пожелателен характер. В последствие при опитите да се подпише това споразумение (на 13 ноември 2016г. в Маракеш) то беше саботирано от държавите най-големи замърсители (Китай и САЩ - включително и новоизбрания президент) при колеблива реакция на Индия и Русия, а отговорността за борбата с климатичните промени беше сторварена отново върху останалите държави.

Въпросът за социалните функции на природонаучните музеи е дискутиран многократно в българската и световната музеоложка литература. В последното десетилетие на XX век се наблюдава отчетлив пик в броя на подобни публикации, малка част от които са (Dachev, 1986; Andersen, 1989; Дачев, 1991; Русев, 1998; Русев, 2000). В тези публикации се правят редица констатации като: времето на стария тип природонаучен музей отдавна е изтекло; новото време изисква нови музеи; природонаучните музеи трябва да започнат да се променят в синхрон с бързо променящия се свят.

Когато се обсъждат прогнози за развитието на света през XXI век един обществен фактор, който не може да бъде заобиколен е увеличението броя на населението на Земята (Фигура 1).

ГОДИШНО ИЗМЕНЕНИЕ НА БРОЯ НА НАСЕЛЕНИЕТО



Фиг. 1. Изменение броя на населението на планетата за периода 1950-2050 г.

Като започва от скромните 2-5 млрд. души през 1950 г. броят на хората бързо достига през 2010 г. - 7 млрд., макар, че повечето специалисти смятаха, че това няма да стане. Към днешна дата умерените прогнози са 2050 г. са 9 млрд, а за 2100 г. – 11 млрд.

При такива високи нива на населението и при сегашния начин на производство, при който големите корпорации се ръководят единствено от стремежа за максимални печалби, а потреблението се увеличава все повече и повече, има висок процент на вероятност към средата на XXI век населението на Земята, като цяло да изпита следните крайно драматични последици:

- Сериозен недостиг на минерални суровини и енергия;
- Крайно изостряне на еколожките, а оттам икономическите и политическите противоречия;
- Глобална еколожка криза (промяна на климата, критично вдигане нивото на световния океан) и попадане в неразрешими икономически и политически противоречия;
- Войни между държавите и взаимно изстребване на населението. Опасност от самоунищожение на човешката цивилизация;
- Нова световна война и превръщане на Земята в непригодно за обитаване от хора място.

Един възможен начин да се избегне подобен сценарий е промяна в начина на потребление от жителите на Земята и промяна на начина на производство на икономическите субекти. Тази промяна трябва да стане в преобладаващата част от земното население и всички икономическите субекти. Ако тази промяна се осъществи до средата на XXI в., това ще е предпоставка за по-спокойно развитие за няколко столетия след това.

Промяната в начина на производство и потребление изисква осъзнато преминаване към нов морал и неконсумативно отношение към природата. Един от основните пътища за постигането на тази задача са културата, науката и образованието, като мощни средства влияещи на човешкото съзнание. Оттук може да бъде дефинирана основната социална задача, която новото време вече е стоварило върху плещите на природонаучните музеи, именно:

Да се превърнат в образователни и популяризаторски центрове, представящи пред своята публика комплекс от общодостъпни знания за Земята, устойчивото протичане на процесите в нея, с крайна цел опазване на Земята и оцеляване на човешката цивилизация.

Очевидно при тези условия музейната дейност ще придобие все по голямо социокултурно значение, ще нарасне ролята на музеите в интерпертацията на природното наследство, като съчетаят в себе си образователни, комуникационни, научна-информационни и иновационни функции. Такъв по същество нов тип природонаучен музей може да бъде наречен условно екомузей.

Бъдещата основна социална задача на природонаучните музеи е в тясна връзка с показване на планетата Земя, като затворена система от всички нейни тясно и взаимосвързани компоненти, които са следните:

- земно ядро;
- земна мантия;
- земна кора (литосфера);
- почвена обвивка (педосфера);
- водна обвивка (хидросфера);
- газова обвивка (атмосфера);
- сбор от всички живи организми (биосфера);
- среда активно повлияна от човека (антропосфера).
- В този с мисъл главните внушения на експозициите в природонаучните музеи през XXI век би трябвало да трябва да бъдат:
- Общодостъпни знания за състава, строежа и процесите на планетата Земя като затворена система.
- Връзката химични елементи (92 броя) – минерали (4200 броя) – скалите – земната кора.
- Земната кора като среда за живот и основа на енергийния и суровини потенциал на човешката цивилизация.
- Дългата история на планетата Земя (4.5 млрд години) и историята на живота в нея. Съвместното развитие (последните 3.5 млрд години) на литосферата (с всичките нейни йерархически компоненти) и биосферата.
- Възникване на живота на планетата и неговата история.
- Историко-генетичното сходство между живата и неживата природа, аналогиите в различните нива на организация на материята убедително доказващи тяхната обща еволюция.
- Общодостъпни знания за биосферата. Единството на растителния и животинския свят. Сложните противоречия в екосистемите свързани с промените в околната среда. Изчезването на едни видове и появата на тяхно място други, които са успели по-добре да се приспособят към изменящата се околна среда.

- Теорията на еволюцията като несъмнено най-приемливото обяснение на огромното биологично разнообразие, както сега така и по време на дългата земна история.
- Постоянен мониторинг на климатичните промени „он лайн“
- Общодостъпни сведения за минералните и енергийните богатства на Земята.
- Използването на минералните и енергийните ресурси без да се съобразяваме, че те имат предели.
- Изчерпването на минералните ресурси, което е необратим, безнадеждно увреждащ природата процес.
- Икономическата дейност на човека, като основен разрушителен фактор съизмерим (след 1950 г.) с природните катастрофи и неизбежността на еколожките кризи.
- Устойчивото използване на минералните богатства на Земята, така че да ги предадем по подобаващ начин на бъдещите поколения.
- Човешкото въздействие върху нашата планета, което е истинската заплаха за нашия земен дом. То заплашва да унищожи този дом.
- Синтез на културното и природното наследство.
- За решаването на тези задачи ще е удачно да бъдат използвани редица специфични методични музейни похвати, по-важните от които са:
- От специализация към отразяване на широтата на процесите.
- От експониране на крайния резултат към представяне на процеса на познанието.
- От авторитарен подход към комуникативен метод.
- От показване на миналото към отразяването на бъдещето.
- От рационален подход към отчитане на емоционалното начало.
- От научен подход към общодостъпност.

Към настоящия момент в Българската музейна мрежа има няколко природонаучни музея, които съдържат в себе си отделни елементи на бъдещия екомузей и в този смисъл представляват добри примери:

На първо място това е музеят „Плиоценски парк Дорково“.

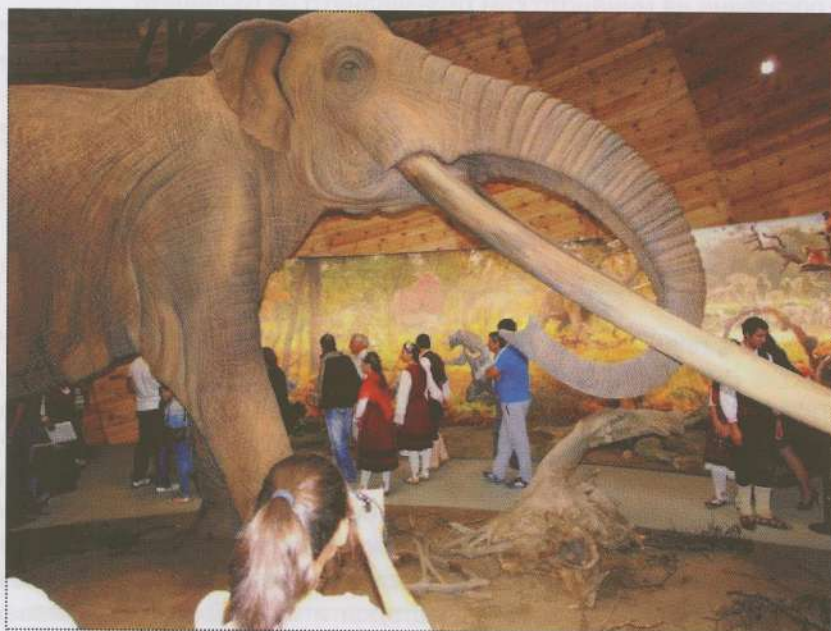
Намира се в близост до с. Дорково, Велинградско. Открит е на 20 септември 2013 г. Като е изграден в близост до фосилно находище на плиоценска фауна (възраст - 5 млн. г.) уникално за Европа. Финансиран по международни проекти.

В централната част на голяма и модерна експозиционна зала (сн 1.) е експонирана скулптурна възстановка на мастодонт висока 4 м. Фигурата на мастодонта (сн. 2) има висока научна достоверност и е съчетана с майсторска художествена изработка. На една от стените на залата е монтирана фотовъзстановка на субтропична плиоценска гора определи 5 млн.г. Експозицията е озвучена от крясъци на праисторически маймуни, тръбене на мастодонти и тупуркане на тогавашните трипръсти коне. В дъното на залата в малки витрини е представена средата, в която са намерени фосилните находки. Това приобщава посетителя към изследователския процес.

Музеят в Дорково остава в посетителя ясни и ярки внушения за дългата история на живота върху Земята, представа за огромното разнообразие и способностите за адаптация животинските видове в природата и отговорността на човека за съдбата на биосферата.



Сн. 1. Модерната сграда на „Плиоценски парк Дорково“ е с изградена инфраструктура.



Сн. 2. Посетителите на музея в Дорково се разхождат сред природата, така както е изглеждала преди 5 млн. г.

Музей на солта, гр. Поморие.

Открит на 7 септември 2002 г. Единствен по рода си в източна Европа.



Сн. 3. Музеят в Поморие. Сградата, паркинг и част от езерото превърнато в солници.



Сн. 4. Демонстрация на живо на древна Анхиалска технология за добив на морска сол.

Финансиран по международни проекти. Притежава сграда с експозиционна зала с автентични соларски съоръжения и инструменти. Към музейния комплекс е включена част от соленото езеро с прилежащите солници с площ 20 дка (сн. 3). На живо се правят демонстрации за добив на морска сол от езерната вода по древна Анхиалска технология (сн. 4). В тези занимания би било добре да могат да участват и посетителите.

Музеят на солта в Поморие създава в посетителя директни представи за връзката на човека с природата и начина на добиване на минерални богатства от нея. Включената част от соленото езеро позволява да се правят наблюдения върху екосистемите.

Екомузей гр. Русе. Открит на 28 септември, 2014 г. Първият екомузей в България. Финансиран по международни проекти. Филиал на РИМ – Русе. Русенският екомузей има няколко големи атракции: аквариум; възстановка на влакнест мамут в естествени размери; макет на пещера с пещерни образувания в естествени размери в която посетителите се разхождат. Показана е също така арт-инсталация с автор А. Софев озаглавена „Документ от осмия ден“ и представяща връзката между хората и живата природа.



Сн. 5. Част от същинската екоекспозиция на музея в Русе, като гостуваща изложба в НМ „Земята и хората“, София, през януари 2014 г. (9 месеца преди откриването). Виждат се част от витрините и постерите, както и 2 диорами и 2 интерактивни модула (сн. автора)

Основна част от русенския екомузей е частта, която може да бъде наречена същинската екологична експозиция (сн. 5). Тя включва различни компоненти на природата като музейни предмети (минерали, скали, минерални суровини, фосили, растения, животни, артефакти), експонирани във витрини, които са онагледени с професионално изработени големи цветни постери. За експозицията са изработени също достатъчен брой диорами и интерактивни модули.

Представени са следните теми: Земята - наш общ дом; Състав на Земната



Сн. 6. Постер „Земята наш общ дом“. Показани са снимки от космоса, на които Земята прилича на „синьо топче за игра“

кора; Процеси в Земната кора; История на живота върху Земята; Минерални суровини; Връзката между живата и неживата природа; Природни дадености и културно наследство; Индустрия и екология; Земята – дом на децата ни. При разработката на постерите към експозицията специалистите от музея са достигнали до сполучливи решения. Например в постера „Земята – наш дом“ (сн. 6) са използвани снимки подобни на тези получени при космическата мисия на Аполо 8 през 1968 г. Това са първите качествени снимки на Земята от космоса, при които се вижда, колко малка и уязвима е Земята. Тези снимки масово тиражирани в тогавашните медии предизвикват широк отзвук сред милиони граждани на западните страни. Снимките от Аполо – 8 са една от причините за събуждане на обществената съвест в САЩ, което рефлектира в 20-милионните протестни демонстрации в защита на природата през 1970 г.

Екомузеят в гр. Русе веднага след появата си предизвика посетителски и обществен интерес. Като пръв опит той трябва да се оцени, като изключително успешен. Заслугата за това е на РИМ-Русе и ръководството на града. Екомузеят в Русе прокарва пъртина за други исторически музеи от националната музейна мрежа, за бързо и относително лесно намиране на средства по международни проекти за изграждане на подобни филиали, които безспорно ще отговорят в бъдеще на важни обществени потребности и ще увеличават музейната публика.

Първи пример за световен екомузей е Природонаучния музей в Лондон, който от м. септември 2009 г. се сдоби с нова сграда с модерна архитектура и нова експозиция.

Като най-нов пример за екомузей от световната музейна практика бих привел „Синият музей“ в Барселона (Piquerias et al, 2012). Той е част от обектите на Природонаучния музей на Барселона. Музеят се помещава в нова сграда с ултра-модерна архитектура, където на 9000 квадратни метра на три етажа са изградени експозициите по изцяло нова концепция. Още от стълбището на главното фоайе, което е полузатъмнено посетителите са посрещнати от огромен 20-метров скелет на кит, чиито бели кости се появяват изведнъж и внушават усещане за загадка, която предстои да бъде разкрита. Главни раздели са: животът на планетата; възникване на живота на планетата; биография на Земята; Земята днес. Синият музей в Барселона показвайки огромното природното наследство на Каталуния дава съществен принос към опазването, съхраняването и популяризирането на световното природно разнообразие.

Друг пример на световен музей, през който са преминали поколения деца и възрастни от 1914 год. до днес е най-големия музей в Северна Америка - Роял Онтарิโอ Музеум в Торонто. Това е музей за изкуство, култура и естествена история. Със шест милиона експонати и 40 галерии, той предлага, на своите 1 млн. посетители годишно, идеята за един прекрасен, взаимосвързан и уязвим свят.

Природонаучна галерия в музея в Торонто под надслов *Животът в криза*, открита в края на 2009 г. показва застрашени и изчезнали видове. Експозицията представя необходимостта от защита на природната среда и необходимостта от обучение на обществеността за основните причини за нейното изчезване и унищожаване, както и изменението на климата. В този смисъл това не е просто една изложба, а един урок за бъдещата грижа за планетата.

Освен със своите уникални експонати Роял Онтарิโอ Музеум в Торонто е един от първите, които привличат детската аудитория с интерактивни експозиции. В музея има специално проектирана откривателска галерия, която е зона за малчугани. В нея се застъпени три основни области: земята, целия свят, и в близост до дома. Пространството е вдъхновено от колекциите на музея и дава възможност на децата да участват в интерактивни дейности, които включват сензорни артефакти и екземпляри, костюми, разкопки за динозавърски кости, изследване на фосили и метеорити. Галерията Биоразнообразие в едно забавно и интерактивно пространство, което въвежда посетителите в сложните взаимоотношения в биосферата.



Сн.7. Майкъл Лий-Чин Кристал е открит през юни 2007 г. Към старата сграда е Добавено ново крило с ултрамодерна архитектура (сн. автора)

Хора от всички възрасти могат да изследват сензорни екземпляри и интерактивни дисплеи, които помагат на посетителите да открият живия свят около себе си и неразривната връзка между растения и животни. В своята история музеят се разраства непрекъснато с добавяне на нови сгради с различен архитектурен стил, пример за което е новоизграденото крило *Майкъл Лий-Чин Кристал*, открито през 2007 год.

Вместо заключение бих цитирал един текст от каталога на XV Естергомско фотобиенале, 2006 г. В него младите творци се обединяват около следното: *“Ние сме подобни на митичния герой Антей, който губи силата си всеки път, щом се отдели от своята майка – Земята и се възражда веднага щом отново се докосне до нея. Изкуството и науката, плод изключително на човешкия разум, остават безкръвни и лишени от корен и отново се нуждаят от досег с животелната сила на природата. Природата си остава обща основа за всички нас, дори тогава, когато светът на нашите бащи се е изменил до неузнаваемост. Особено внимание заслужава фактът, че в обновлението, направило възможно научното развитие през последните пет столетия, водеща роля изиграват големите ренесансови художници, скулптори и архитекти. Творчеството на Масачо, Алберти, Леонардо и Дюрер може да бъде разглеждано в еднаква степен и като изкуство, и като последователна изследователска дейност за разгадаването на същността на природата.”*

Използвана литература.

1. Andersen, Ch. 1989. Natural Historic Museums. It's time for deeds. – Museum, 160.
2. Datchev, D. 1986. Les musées géologiques dans les pays end développement; perspectives d'avenir. – Museum, 150.
3. Piqueras, Merce, Ricard Guerrero, Anna Omedes. 2012. The Museu Blau, a natural history museum for the 21-st century. Contribution to science, 8, 1, 85-91.
4. Дачев, Д. 1991. Новото време изисква нови музеи. Сп. Българско геологическо дружество, 1, 143-144.
5. Русев, Р. 1998. Музеят накъде през XXI век? 191 с., София.
6. Русев, Р. 2000. Съвременни идеи в музеознанието. 240 с., София.
7. Тодоров, Т. 1991. Първи международен симпозиум по опазване на геоложкото наследство. Сп. Българско геологическо дружество, 1, 107-110